

כיצד העדים פרק ראשון מכות

עדים שבאו לבית דין ואמרו, מעידין אנו באיש פלוני כהן שהיה בן אשה גרושה או בן אשה חלוצה, שהרי בפנינו נתגרשה אמו קודם שנולד, ונמצא, שהוא חלל הפסול לכהונה, ובאו עדים אחרים והזימום, ואמרו להם כיצד אתם מעידים על כך, הרי בשעה זו שעליה אתם מעידים שנתגרשה אמו במקום פלוני, הייתם עמנו במקום אחר, אין אומרים שיעשה זה העד, אם כהן הוא, בן גרושה או בן חלוצה תחתיו - במקום הנידון שרצה לפסולו, כמו שציוותה התורה (דברים יט ט) בדין עדים זוממים ויעשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, אלא הרי הוא לוקה מלקות ארבעים.

וכן הוא הדין בעדים שבאו לבית דין ואמרו, מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב לגלות לעיר מקלט, מאחר שהרג את הנפש בשוגג, ובאו עדים אחרים והזימום, אין אומרים יגלה זה העד לעיר מקלט תחתיו - במקום הנידון שרצה לחייב, אלא לוקה ארבעים.

פרק זה עוסק בדיני עדים זוממים. והם עדים שהעידו על אדם שחייב מיתה או ממון או מלקות, ונגמר דינו בבית דין על פיהם, אך עדיין לא נעשה בו העונש בפועל, ובאו עדים אחרים, ואמרו לאותם העדים הראשונים כיצד אתם מעידים על אדם זה, והרי באותו היום ואותה השעה שעליה אתם מעידים הייתם אתם עמנו במקום אחר, הרי העדים הראשונים נעשים לעדים זוממים, ויש לקיים בהם את ציווי התורה (דברים יט ט) ויעשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, דהיינו, שיש להענישם באותו העונש שבו רצו להעניש את הנידון, אם מיתה אם ממון ואם מלקות.

משנה זו עוסקת בדינם של עדים זוממים שלא ניתן לקיים בהם את ציווי התורה להענישם באותו העונש שזממו לעשות לנידון.

משנה

כיצד העדים נעשים זוממים - כיצד יש להעניש עדים זוממים,

מיתה ואי אפשר להמיתם אם יחמו אלא להלקותם, בזה לא מתקיים דין הזמה, מפני שאמר הכתוב נפש בנפש. ובאופן שני תירצו, שלגבי עדות בן גרושה לא נאמר כלל ציווי התורה ויעשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, ולפיכך אין צריך גם שיתקיים בזה הדין של עדות שאתה יכול להזימה, מאחר שדין זה נלמד מן המקרא של כאשר זמם.

עוד הקשו התוספות, שלכאורה היה למשנה להשמיענו דין זה לגבי מעידין אנו באיש פלוני שהוא ממזר, שהוא פסול בין בישראלים ובין בכהנים, ולא לגבי פסול בן גרושה שאינו נזהג אלא בכהונה [ובהגות אהל משה (נמוס טס) תמה, שלכאורה לא נאמר דין הזמה אלא במקום שרצו לחייב את הנידון בעונשי הגוף או ממון, ולא במקום שרצו להחיל עליו איסורים, ולפיכך נקטה המשנה בטוהף מסכת סנהדרין העוסקת ממון של מתנות כהונה, ולא בממזר שהוא איסור בלבד]. ותירצו התוספות, שמאחר ונתבאר בדברי הגמרא להלן שמשנתנו נכתבה כהמשך למשנה במסכת סנהדרין (טט). העוסקת בדיני בת כהן שזינתה, לפיכך נקטה המשנה אף כאן דין הגוהג בכהונה. וברמב"ן (ד"ה מ"ד) כתב, שאכן בתוספתא (פ"ט ס"ה) נמנו גם נתיני ממזר ועבד, אבל המשנה לא נקטה אלא את פסול בן גרושה וחלוצה השכיחים יותר. עוד כתב, שיש חידוש בבן גרושה וחלוצה, שאף שרצו העדים להפסידו ממון של אכילת תרומה ושאר מתנות כהונה, מכל מקום אינם משלמים לו ממון כשהוזמן. וטעם הדבר, מאחר שאין ההיזק ברור [שמי יאמר שאכן היו נותנים לו מתנות כהונה. ריטב"א (ד"ה מע"ט)], ועוד, שהיזק זה גרמא הוא, ואין מחייבים עדים זוממים אלא על מה שזממו לעשות ולא על מה שזממו לגרום. ועוד, שגם לגבי ממון זה יש לומר את הטעם המבואר להלן בגמרא, שמאחר והם זממו להפסיד גם את בנו של הנידון, היה מן הדין להפסיד את בניהם שלהם, ומכיון שאמרה תורה לו ולא לזרעו נמצא שאי אפשר לחייבם כלל, שאין מקיימים כאשר זמם למחצה, ולפיכך לוקים את הארבעים. ובריטב"א (סג) כתב תירוצו זה באופן אחר, שמאחר ואי אפשר לקיים בהם כאשר זמם לגבי עיקר עדותם, שהרי אי אפשר לעשותם בני גרושה וחלוצה, מעתה אי אפשר גם לחייבם ממון, מכיון שאין אומרים כאשר זמם לחצאין, אלא אם אפשר לעשות לעד כל מה שזמם לעשות לנידון עושים, ואם לאו אין כאן אלא מלקות. עוד כתב טעם נוסף כמה שאין מחייבים אותם ממון, מאחר שהוא ממון שאינו קצוב, ומן הסתם לא אמרה תורה לעשות כאשר זמם אלא בדבר קצוב שאפשר להענישו מיד.

י. הקשו התוספות (ד"ה מע"ז - הש"ג), כיצד יכולים עדים לחייב אדם גלות בעדותם, הרי יכול הוא לומר מיד הייתי, ואין גולה לעיר מקלט אלא ההורג בשגגה, וכמו שמצינו במסכת בבא מציעא (ג:) שאין עדים יכולים לחייב אדם קרבן על אכילת חלב, משום שיכול לומר שאכל במזיד, ואין מביאים קרבן אלא על השוגג [וכמהרש"א (נמוס טס) הקשה, כיצד יכול לומר שהרג במזיד הרי אין אדם משים עצמו רשע, ורק לגבי אכילת חלב נאמן בטענתו, מאחר שאינו רוצה להביא חולין בעזרה. ובתפארת ישראל תירץ, שאף כאן יש להאמינו, מאחר ואינו רוצה לחטוא, שהרי אם יגלה לעיר מקלט לא יוכל לקיים מצוות עליה לרגל, שהרי אסור לו לצאת משם עד מות הכהן הגדול]. ובריטב"א (ד"ה מע"ז) ביאר קושיא זו בדרך ממה נפשך, אם אותו אדם שמעידים עליו העדים שהוא חייב גלות מודה לדבריהם, אם כן אין צריך לעדותם כלל ואין בה דין הזמה, ואם הוא מכחיש אותם, אם כן אין הם יכולים לחייבו גלות כלל. ותירצו התוספות קושיא זו בשני אופנים. האחד, שמדובר באופן שיש רגלים לדבר שהיה זה בשוגג, כגון שראו העדים שנשמט הכרוז מקחו, שבאופן כזה יכולים הם לחייבו גלות בעדותם, אלא אם כן ירוע ששונא הוא לו מתמול שלשום, שאז יש לחוש שעשה במזיד. ובאופן שני תירצו, שמדובר באופן ששחק הלה כאשר אמרו לו העדים שהרג בשוגג, ושחיקה כהודאה, ועל כן יכולים הם מעתה לחייבו גלות בעדותם. וברמב"ן (ד"ה ס"ה) כתב, שאין הם מעידים על כך שהרג את הנפש, שבזה אכן יכול הוא לומר מיד הייתי, אלא מעידים עליו שנתחייב כבר גלות בבית דין. וכתב הריטב"א (רי"ט מע"ז) שהטעם שלא פירש רש"י כן, משום שבכל מקום שנאמר בסתם מעידין אנו הכוונה היא שראו העדות בעצמם, ולא שראו שעמד לדין בבית דין, אלא אם כן מעידים כך במפורש.

יא. טעם הדבר שנוקטת המשנה בכל מקום בלשון מלקות ארבעים, אף שאינם אלא שלושים ותשע, משום שכן הוא לשון המקרא (דברים טו ג) ארבעים יכנו. ריטב"א (ד"ה מע"ז).

א. כתב הריטב"א (להלן ג' ד"ה מ"ד), שטעם הדבר שפתח התנא את מסכת מכות בענין עדים זוממים, ולא בפרק אלו הן הלוקין שהוא עיקרה של מסכת זו, מאחר שפרשת מלקות שבתורה שבה נאמר (דברים כה ג) והיה אם בן הכות הרשע נאמרה לגבי עדים זוממים, כמבואר בדברי הגמרא להלן (ג:) ועוד, שנתבאר בדברי הגמרא להלן (ג:) שהמשנה הראשונה בפרק זה היא המשך לדברי המשנה בטוהף מסכת סנהדרין העוסקת גם בדין עדים זוממים, ולפיכך פתח בה התנא את מסכת זו.

ב. בן מבואר להלן במשנה (ה:), וכיאר רש"י (להלן ע"ג ד"ה ומה) את טעם הדבר, משום שנאמר ויעשיתם לו כאשר זמם לעשות, ולא כאשר עשה. אמנם נחלקו הראשונים האם דין זה נאמר רק בעדות נפשות, או גם בעדות ממון ומלקות, ראה בזה להלן ע"כ בהערה.

ג. ובטעם הדבר שהעדים האחרונים נאמנים יותר מן הראשונים, כתב הטור (סי' נ"ט) ומפני זה האחרונים נאמנים, כיון שמעידין על גופן של העדים, והרי כאלו העידו עליהן שהרגו הנפש או שחללו שבת, והן אינן נאמנים על עצמן לומר לא עשינו כך וכך. אמנם דווקא באופן זה שהאחרונים מעידים על הראשונים נאמר דין הזמה, אך אם האחרונים אומרים לראשונים כיצד מעידים אתם על אותו אדם, והלא היה הוא עמנו במקום אחר באותה השעה, אין זו הזמה אלא הכחשה, ואין האחרונים נאמנים יותר מן הראשונים, אלא עדות שניהם בטילה.

ד. להלן בגמרא יבואר שאין הכוונה בזה לעונשם הרגיל של עדים זוממים, אלא רק לעדים שלא ניתן לקיים בהם את מצוות התורה ויעשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו. ה. בן חלוצה, היינו כהן שנולד מאשה שמת בעלה בלא בנים, וקיבלה חליצה מאחי המת, ומן התורה מותרת היא להינשא לכהן, אבל חכמים אסרו זאת משום שהיא כגרושה, ועל כן בנה הוא חלל מדרבנן. וראה בהערה להלן שנחלקו הראשונים בדין עדים זוממים שהעידו על בן חלוצה.

ו. רש"י (ד"ה ס"ה). וכתב התוספות יום טוב (פ"ט מ"א), שאין כוונת רש"י קודם שנולד לאמו, אלא קודם שהולידו אביו, דהיינו קודם שעת ההריון, שאף היא נקראת לידה כמו שכתב רש"י בפירוש החומש (נחלשים ד י"ט) על המקרא ועירד ילד. וכתב על כך הרש"ש (נתי"י ד"ה ס"ה), שאף אין הכוונה בזה לשעת ההריון אלא לשעת הביאה, שהיא האוסרת את הולד, שהרי יכול ההריון להיות שלוש ימים לאחר הביאה [ואם נתגרשה בין הביאה להריון הולד כשר].

ז. ואף שהם מעידים על אמו של אותו אדם ולא עליו, מכל מקום הרי זה כאילו העידו עליו בעצמו, שהרי לא העידו על האם אלא מאחר שנתכוונו לפסול בכך את בנה. מאירי (ד"ה מ"ד). עוד כתב, שיש המפרשים שאין העדים מעידים על גירושה של האם, אלא מעידים ששמעו מאביו של הנידון שאמר עליו בני זה בן גרושה הוא, והדין הוא שנאמן האב לומר כן על בנו, כמבואר במסכת קידושין (ע"ז).

ח. הפסוק שנוקטת המשנה בלשון יחיד אף שמדובר בשני עדים, מאחר שכן הוא לשון הכתוב (דברים יט ט) ויעשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו. תוס' רבינו פרץ (ד"ה מ"ד).

ט. רש"י (ד"ה א"ן). ובריטב"א (סג) כתב, שיש המפרשים שהמשנה עוסקת אפילו בעדים ישראלים, שהיה מקום לומר שיהא ישראל זה פוסל מעתה אשה לכהונה בביאתו כאילו הוא כהן חלל, והוצרכה המשנה לומר שאין אומרים כן אלא לוקה ארבעים.

ט. ובגמרא יבואר טעם הדבר מדוע אינם נעשים בני גרושה. כתב הרמב"ן (ד"ה ו"א), שמה שנוקטת המשנה בן חלוצה אינו בדווקא, שהרי פסול חלוצה לכהונה אינו אלא מדרבנן, ונמצא שמן התורה לא זממו לפסולו כלל, וכיצד יתכן שלוקים מן התורה. אמנם בנימוקי יוסף (ד"ה ו"ן) כתב וכן חלוצה חלל מדרבנן. וכתב הערוך לנר (ד"ה ס"ה), שכונתו לומר שאף שאינו פסול אלא מדרבנן מכל מקום לוקים עליו העדים מן התורה. וכיאר הטעם בזה, שמאחר ופסלוהו רבנן מכהונה, נמצא שרצו העדים להפסיד את ייחוסו, ועל כן יש לחייבם על כך מן התורה.

הקשו התוספות (ד"ה מע"ז - ס"ה), מאחר ונתבאר במשנה שאם הזמנו העדים אינם נעשים בני גרושה, אם כן אף כשאינם מזוממים אי אפשר לקבל את עדותם, שהרי כלל הוא בדינו שיעדות שאי אתה יכול להזימה אינה עדות (פסחים יב), דהיינו, שעדות כזו שאם יחמו העדים לא יעשו כאשר זממו לעשות, אין מקבלים אותה מתחילה. ותירצו בשני אופנים. האחד, שמאחר ולוקים הם על עדות זו, מתקיים בכך המקרא ויעשיתם לו כאשר זמם, ונמצא שיש כאן עדות שניתן להזימה [ורק באופן שבאים העדים לחייב

ביצד העדים פרק ראשון מכות

גמרא

הגמרא מקשה על לשון המשנה:

מקשה הגמרא, כיצד ניתן לומר שבאופן זה נעשים העדים זוממים, הא כיצד אין העדים נעשים זוממים כיצד אין העדים נעשים זוממים, שהרי המשנה עוסקת בדינם של עדים שאין מקיימים בהם את המקרא ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו.

ועוד יש להקשות, מדוע הוצרכה המשנה לבאר כיצד העדים נעשים זוממים, מדיקתניי לקמן - הרי מתבאר ענין זה במשנה להלן (ט.א), שאם אמרו העדים המזימים לעדים הזוממים כיצד אתם מעידים על הנידון, והרי באותה שעה שאתם מעידים עליו היה הוא עמנו במקום פלוני, אין העדים נעשים בכך זוממים, אלא אם אמרו להם המזימים הלא אתם מעידים על אותו אדם, שהרי באותו היום שאתם מעידים שראיתם לו עדות במקום מסוים, אתם עצמכם הייתם עמנו במקום פלוני - במקום אחר, באופן כזה הרי אלו העדים נעשים זוממים, ויש להענישם באותו העונש שרצו לחייב את הנידון, ואם כן, מה צורך יש לכפול הדברים? (מקלף דאילו אין זוממין).

מתרצת הגמרא, התנא ששנה את משנתנו התיב קאי - נתכוין לשנותה כהמשך למשנה בסוף מסכת סנהדרין (ט.ט), שהיא המסכת שנסדרה לפני מסכת מכות, ושם נתבאר שישנם עדים זוממים שנשתנו במקצת מדין שאר עדים זוממים, בכך שאין הורגים אותם באותה המיתה שזממו להרוג. וכך שנינו שם, כל העדים הזוממין מקדימין

לאותה מיתה - ממהרים להמיתם באותה מיתה שרצו הם להמית בה את הנידון, חוץ מזוממי בת כהן נשואה, וכמו כן העידו גם על בועלה, שאין מקדימין לאותה מיתה - שאין ממיתים אותם במיתה שריפה שבה הם רצו לחייבה, אלא למיתה אחרת - אלא במיתה חנק שבה הם רצו לחייב את בועלה. ועל כך בא התנא כאן להוסיף ולומר, שיש עדים זוממין אחרים שאין עושין בהן דין הזמה כל עיקר - שאין מקיימים בהם כלל את העונש שזממו לעשות לנידון, אלא לוקים מלקות ארבעים, ועתה מפרש התנא כיצד אותם העדים שאין מקיימים בהם דין הזמה כלל נעשים זוממין, אם אמרו מעידין אנו באיש פלוני שהוא בן גרושה או בן חלוצה ונמצאו זוממים, אין אומרים יעשה זה העד בן גרושה או בן חלוצה תחתיו של הנידון, אלא לוקה את הארבעים.

הגמרא מבררת מנין לומדים שאין מקיימים בהם דין הזמה: מבררת הגמרא, מנהגי מיילי - מנין יש ללמוד שעדים זוממים כהנים שהעידו ככהן שהוא בן גרושה או בן חלוצה אין עושים אותם חללים. אמר רבי יהושע בן לוי (אמר רבי שמעון בן לקיש) דאמר קרא (דברים יט ט) 'ועשיתם לו כאשר זמם', ויש לדרוש מן המקרא שמענישים רק ל' - לעד הזומם בעצמו, ולא לזרעו של העד, ומאחר שאם יעשו את העד הכהן בן גרושה יפסל ממילא גם זרעו לכהונה, אי אפשר לעשות זאת.

שואלת הגמרא, וליפסלוהו לדידיה ולא ליפסלו לזרעיה - שיפסלו חכמים רק את העד עצמו לכהונה, ולא את זרעו. משיבה

אין בועלה זוממיה נהרגים במיתה, שאם נשואה היא נידונים כחנק, כדין בועל בת ישראל נשואה, ואם ארוסה היא נידונים בסקילה כדין בועל בת ישראל מאורסה. ריטב"א (ד"ה ופא). אמנם במסכת סנהדרין (מ. ד"ה נמ) כתב רש"י 'בבת כהן, ארוסה או נשואה, וכבר תמה עליו שם בחידושי רבינו יונה (ד"ה מנמה), מדוע נקט כדברי רבי שמעון שאין הלכה כמותו.

יט. בן פירש הריטב"א (ד"ה סח) בשם רש"י, שזוממי בת כהן ובעלה היינו שהעידו העדים גם על בת כהן שזינתה וגם על בועלה. אמנם במסכת סנהדרין (ז. ד"ה וטעלה) פירש רש"י באופן אחר, שנאמרו כאן שני דינים שונים, האחד, שכל הזוממים מקדימים לאותה מיתה חוץ מזוממי בת כהן, והשני, שכל הבועלים מקדימים למיתה הנבעלת, חוץ מהבועל בת כהן שאינו נידון כמוה בשריפה אלא כחנק. וראה בהערה להלן שישנו חילוק לדינא בין שני פירושים אלו.

ב. כמאמר הכתוב (ויקרא לא ט) 'ובת כהן כי תחל לזנות, את אביה היא מחללת באש תשרף'.

בא. כמבואר במסכת סנהדרין (ז.א), שהבועל אינו נידון בשריפה כנבעלת, אף שתמיד מיתה הבועל שווה למיתה הנבעלת, מאחר שנאמר לגבי בת כהן 'היא', ודרשו חכמים 'היא בשריפה ולא בועלה בשריפה אלא כחנק', כדין בועל בת ישראל, ומאחר והבועל מיתתו כחנק לפיכך אף העדים הזוממין אין מיתתם בשריפה אלא כחנק, מאחר שנאמר בהם (דברים יט ט) 'ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו', ודרשו חכמים 'לאחיו ולא לאחותו', דהיינו, שיש להמיתם במיתה חנק שבה זממו להמית את הבועל, ולא במיתה שריפה שזממו להמית את הנבעלת. רש"י (ד"ה סח). ובתוספות (ד"ה וזממי) הקשו, מדוע צריך ללמוד זאת מתיבת 'לאחיו', הרי ניתן ללמוד אף דין זה מתיבת 'היא', שרק היא נידונית בשריפה ולא בועלה ולא זוממיה, ותיירצו, שמאחר והעדים זממו לחייבה שריפה, מסתבר היה להמיתם בשריפה, ולהעמיד מיעוט זה רק לגבי בועלה ולא לגבי זוממיה, ולכן צריך למעטם מ'לאחיו ולא לאחותו'. אמנם הוסיפו התוספות, שלאחר שלומדים זאת מ'לאחיו' ניתן מעתה ללמוד גם מתיבת 'היא' למעט את זוממיה, כדי ללמדנו שאף באופן שאינם מחייבים מיתה את הבועל אלא את הנבעלת, וכגון באופן שהבועל הוא קטן בן ט' שנים שאינו בר חיובא, או שאינם יודעים מי הוא הבועל, וכזה אי אפשר למעטם מ'לאחיו ולא לאחותו', מאחר שאין 'אחיו' נידון במיתה, מכל מקום אין הם נידונים במיתה שריפה משום דרשת 'היא ולא זוממיה'. אמנם בריטב"א (ד"ה סח) כתב, שנראה מדברי רש"י שדין המשנה נאמר רק באופן שמחייבים מיתה גם את בועלה, אך אם אינם מחייבים אלא אותה יש להמיתם בשריפה [והיינו כפי מה שפירש הריטב"א בדברי רש"י, הובא בהערה לעיל, שזוממי בת כהן ובעלה הכוונה שהעידו על שניהם, אמנם התוספות יפרשו כדברי רש"י במסכת סנהדרין (ז. ד"ה וטעלה), שנאמר כאן שני דינים, האחד, שזוממי בת כהן אינם נהרגים במיתה, והשני, שבועלה אף הוא אינו בשריפה אלא כחנק].

בב. בגליון מחק לתיבות אלו, והדין עמו, מאחר שבכל מקום שכתוב בגמרא לשון כזה 'אמר רבי פלוני אמר רבי וכו' הכוונה שהאומר הוא תלמידו של בעל השמועה, ואילו כאן לא יתכן לומר שהיה רבי יהושע בן לוי תלמידו של ריש לקיש, שהרי הלכה כרבי יהושע בן לוי במחלוקותיו עם רבי יוחנן, ורבי יוחנן גדול היה מריש לקיש. מהר"ץ חיות (ד"ה למח).

כג. שסאחר ואין אנו פוסלים אותו מעיקר הדין אלא מדרך קנס, ניתן לפוסלו בלא שיפסל זרעו. ריטב"א (ד"ה ולמסא).

יב. גירסת רש"י (ד"ה ה"ג) 'דקתני'.

יג. בן פירש רש"י (ד"ה וטה) את קושיית הגמרא. ובתוספות (סס) הוסיפו לפרש בזה, שכונתה הגמרא לחזק את הקושיא הראשונה 'הא כיצד אין העדים נעשים זוממין מיבעי ליה', שאם תרצה ליישב שאין המשנה עוסקת עתה בדין עשיית כאשר זמם, אלא רק בלשון שאומרים העדים הזוממים, אי אפשר לפרש כן, שהרי הלשון שאומרים עדים זוממים מתבאר בדברי המשנה להלן, ובהכרח שמשנתנו עוסקת בדין עשיית כאשר זמם, ואם כן קשה מדוע כתוב 'כיצד העדים נעשים זוממין', הרי מאחר שאין מקיימים בהם דין 'כאשר זמם', היה צריך לשנות 'כיצד אין העדים נעשים זוממין'. ובתוס' שאנן (סס) ביאר, שכונתה הגמרא להוסיף ולהקשות, שאפילו אם יש להגיה בדברי המשנה ולכתוב 'כיצד אין העדים נעשים זוממין', מכל מקום אין זה מיושב כראוי, שהרי היה צריך לשנות תחילה את המשנה להלן המבארת כיצד העדים נעשים זוממין, ורק לאחר מכן להביא משנה זו המבארת כיצד אינם נעשים זוממים.

יד. מדברי רש"י (ד"ה וטה) משמע שאינו גורס תיבות אלו, והיינו מאחר שסובר שקושיית הגמרא היא שכבר מבוארים הדברים להלן, ולא שיש סתירה בין דברי המשנה לדברים להלן.

טו. היינו בסוף פרק אלו הן הנחנקין, שהוא סיום מסכת סנהדרין. רש"י (ד"ה ססס). והיינו שלא כנרפס לפנינו בש"ס שפרק 'חלק' הוא הפרק האחרון במסכת סנהדרין [אמנם במשניות נרפס גם לפנינו כן].

טז. ואף שרבי לא שנה את המסכתות כסדרן, שהרי כלל הוא בידינו (כ"ק קב) 'אין סדר למשנה', היינו בשעה שלמדנו לתלמידים, אבל כשסידרן עשה זאת על פי הסדר הראוי. תוס' רבינו פרץ (ד"ה מלא).

יז. 'בלומר', אין להם לצפות למיתה אחרת, אלא משכימין לאותה מיתה שנגמר בה דינו של נידון. רש"י (ד"ה ססס). ובמסכת כתובות (מ. ד"ה מקדימין) כתב רש"י שהכוונה בזה שמשכימין בבוקר ליהרג, ואינם נמלטים מן המיתה. ובתוספות (ד"ה לו) הקשו על פירושו, מה חידוש יש בכך, ומדוע יש לומר שינצלו מן המיתה [או שיומחו במיתה אחרת]. וכתבו, שיש מי שפירש שהכוונה בזה שימיתום בית דין לאלתר ולא יענו את דינם [כך מוגה ב'הגהות וציונים' על פי תוספות שאנן], והקשו, שגם בזה אין כל חידוש. ועל כן פירשו התוספות בשם ר"י, שהכוונה בזה שיש להקדים להם מיתה זו שרצו להמית בה את הנידון על פני שאר מיתות, אך אם אי אפשר להמיתם בה מאיזו סיבה, ניתן להמיתם בכל מיתה אחרת מארבע מיתות בית דין [אך לא במיתה אחרת שאינה ממיתות בית דין, חוץ מרוצח הנידון בבית דין, וגואל הדם הממית את הרוצח שיצא מעיר מקלט, ששם מותר להמית בכל אופן שהוא כשאי אפשר להמיתם במיתה הכתובה בהם שהיא סייף].

יח. רש"י (ד"ה סח). והיינו כשיטת חכמים, שנחלקו עם רבי שמעון במסכת סנהדרין (ז.א) איזו מיתה חמורה יותר, סקילה או שריפה. לדעת חכמים סקילה חמורה משריפה, ולפיכך יש להעמיד את דין התורה שבת כהן שזינתה בשריפה רק לגבי נשואה, אבל בארוסה אין להקל עליה יותר מבת ישראל, ודינה בסקילה ככל נערה המאורסה שזינתה. ונמצא, שבת כהן נשואה היא בשריפה ובעלה כחנק כדין הבא על בת ישראל נשואה, ודין הזוממים כדין הבועל. אבל בת כהן ארוסה שזינתה דינה בסקילה כבת ישראל, ואף בועלה בסקילה כדין בועל בת ישראל מאורסה, וממילא אף זוממיה כן, ובהכרח לא נאמר שאינם מקדימים למיתה אלא בנשואה. אבל לדברי רבי שמעון שריפה חמורה מסקילה, ובת כהן שזינתה בין ארוסה ובין נשואה בשריפה, נמצא שלשולם

כיצד העדים פרק ראשון מכות

מקדושת הכהונה אינו נעשה הוא עצמו חללי, **הַבָּא לְחַלְלֵי וְלֹא חִיָּלֵל** - עד זומם שזמם לחלל אדם מן הכהונה אך לא הצליח לעשות זאת, **אִינוּ דִּין שְׁלֵא יִתְחַלֵּל** - האם אין הדין נותן שלא יהא הוא עצמו חלל. ולפיכך אי אפשר לקיים בו 'כאשר זמם' אלא לוקה את הארבעים.

מִתְקִיף לָהּ - הקשה רבינא על דברי בר פדא, **אִם בֵּין כּוּדְבֵרִין שִׁישׁ לְלִמּוּד מְקַל וְחוֹמֵר שְׁעָד זּוֹמֵם אִינוּ נַעֲשֶׂה חֲלָל, בְּפִלְתָּ אֶת כָּל תּוֹרַת עֲדִים זּוֹמְמִין, וְלַעֲוֹלָם לֹא יִהְיֶה נִיתֵן לְקִיּוּם כְּהֵם 'כֹּאשֶׁר זּוֹמֵם', שֶׁהֵרִי יֵשׁ לּוֹמֵר גַּם בּוֹה קַל וְחוֹמֵר,**

הגמרא, **בְּעֵינֵי פֶּאֶשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת וְלִיכָא** - צריך להענישו בדיוק כפי שזמם לעשות לנידון, ומאחר שהוא זמם לפסול גם את הנידון וגם את זרעו אי אפשר לפסול רק אותו עצמו, ומכיון שאי אפשר לפסול גם את זרעו אין נוחנים עליו עונש זה כלל, שאין מקיימים 'כאשר זמם' לחצאין, אלא לוקה את הארבעים^ט.

הגמרא מביאה תירוץ נוסף מדוע אין העד נעשה בן גרושה: **בְּרַ פְּדָא אֹמֵר, יֵשׁ לְלִמּוּד שְׁאִין לְפִסּוּל אֶת הַעֵד מִקְּלָ וְחֹמְרֵי, וְמָה הִתְחַלֵּל אִינוּ מִתְחַלֵּל** - כהן שנשא גרושה וחילל על ידי כן את זרעו

פוסלים אותו ולא את זרעו אזי אין מתקיים בוה 'כאשר זמם' [וכמו שאין פוסלים אלא את חציו], אבל לגבי אשתו אין הדבר כן, שאפילו אם אין מתקיים 'כאשר זמם' לגבה, מכל מקום מתקיים הוא לגביו. אמנם כתב שיש לומר שהדין אמת, מאחר שלא חילקה התורה בפסולי יוחסין, דהיינו, שגזירת הכתוב היא שלא יתקיים דין כאשר זמם בעדים המעידים על פסולי יוחסין, בין באופן שמעידים על בן גרושה וחלוצה, ובין באופן שמעידים על מצרי שני ושאר פסולי יוחסין.

כה. **אִפְשֶׁר שְׁמוּדָה בַר פְּדָא לְחִירוּצוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֹוי, אֲלֵא שְׁרוּצָה לְחֻזַּק אֶת דְּבָרָיו וְלִהְבִּיא לּוֹ רֵאִיָּה מְקַל וְחוֹמֵר, וְכִמוֹ שֶׁמְצִינוּ מִלֵּתָא דֵּאֲתִיא בְּקַל וְחוֹמֵר טַרַח וְכָתַב לֵה קְרָא, וְאִפְשֶׁר שֶׁלֹּא הִיָּה נִיחָא לּוֹ בְּתִירוּץ זֶה, וְסוּבַר שֶׁמֵּאֲחַר שֶׁהוּא עֲצָמוֹ נִפְסַל מִתְקִיּוּם בְּכַךְ 'כֹּאשֶׁר זּוֹמֵם', וְאִין חִסְרוֹן בְּמָה שְׁאִין זָרְעוֹ נִפְסַל עִמּוֹ. רִיטְב"א (ד"ה נר). כו. שֶׁהֵרִי אָמַר הַכְּתוּב (וַקְרָא נָא עוֹ) 'וְלֹא יִחַלֵּל זָרְעוֹ', זָרְעוֹ מִתְחַלֵּל וְלֹא הוּא עֲצָמוֹ. רש"י (קדושין פו. ד"ה וְאִין).**

כד. **הַקְּשׂוֹ הַתּוֹסְפוֹת (ד"ה נעין), מֵאֲחַר וְהַטַּעַם שְׁאִין פּוֹסְלִים אֶת הָעֲדִים הוּא מִשּׁוֹם שְׁאִי אִפְשֶׁר לְפִסּוּל אֶת זָרְעָם, אִם כֵּן, בְּאוֹפֵן שֶׁהַעִידוֹ עַל אָדָם שֶׁהוּא 'מְצָרִי שְׁנִי' (דְּהֵיִינוּ, שֶׁאִבּוֹ הִיָּה מְצָרִי שֶׁהַתְּגִייר, וְנִקְרָא 'מְצָרִי רֵאשׁוֹן', וְבָנוּ הוּא 'מְצָרִי שְׁנִי', וְשִׁנְיָהֶם אֲסוּרִים לְבוֹא בְּקֵהֶל יִשְׂרָאֵל, וְרַק הַנֶּכֶד שֶׁהוּא דוֹר שְׁלִישִׁי מוֹתֵר לְבוֹא בְּקֵהֶל, כִּמְאֹמֵר הַכְּתוּב (דְּנִיטֵם נג ע) 'דוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בְּקֵהֶל ה''] שְׁאִינֵם פּוֹסְלִים בּוֹה אֶת זָרְעוֹ, צָרִיךְ הִיָּה לְקִיּוּם בְּהֵם 'כֹּאשֶׁר זּוֹמֵם' וְלַפּוֹסְלֵם, וּמְדוּעַ אִין עוֹשִׂים כֵּן (וּבַמְהַרש"א (נמוס' עט) הַקְּשָׁה, מִנֵּין לְתוֹסְפוֹת שְׁאִין אִין מְקִיּוּמִים בְּהֵם כֹּאשֶׁר זּוֹמֵם בְּאוֹפֵן זֶה]. וְתִירוּצוֹ הַתּוֹסְפוֹת, שְׁאִף שֶׁמְצָרִי שְׁנִי אִין זָרְעוֹ פְּסוּל, מְכַל מְקוֹם פּוֹסֵל הוּא אֶת אִשְׁתּוֹ בְּבִיאָתָהּ, וְנִמְצָא שְׁכָדִי לְקִיּוּם בְּעֲדִים אֶת אִשְׁרֵם וְזָמְמוֹ לַעֲשׂוֹת צָרִיךְ יִהְיֶה לְפִסּוּל אֶת נִשְׁוֹתֵיהֶם, וְהַכְּתוּב אֹמֵר 'וְעֲשִׂיתֶם לָרִי לּוֹ וְלֹא לְאִשְׁתּוֹ (וּבַמְהַרְי (ד"ה ונ) הוֹסִיף, שְׁאִף אִבּוֹ יִפְסַל בְּעֲדוֹת זֶה, וְיֵשׁ לְדְרוֹשׁ לּוֹ וְלֹא לְאִבּוֹ]. וְהִרְיטְב"א (ד"ה וּפְקִינָן) כָּתַב שְׁאִין זֶה מִחוּזוֹר, מֵאֲחַר שִׁישׁ לְחַלֵּק בּוֹה בֵּין זָרְעוֹ לְאִשְׁתּוֹ, שֶׁזָרְעוֹ שֶׁהוּא 'בְּרָא כְרַעֲיָה דֵּאֲבוּה', נִיתֵן לּוֹמֵר בּוֹה שְׁאִם**

ומה הפוקל אינו נקל - עדים שהעידו על אדם שהוא חייב סקילה, וסקלוהו בית דין על פי עדותם, ולאחר מכן נמצאו זוממים, אין עדים אלו נסקלים, מאחר שאמרה תורה 'ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו', ודרשו חכמים 'כאשר זמם ולא כאשר עשה', ואם כן, עד זומם הפא פסקול ופא פקל - שרצה לחייב את הנידון סקילה בעדותו ולא נתקיימה עצתו, שהזום קודם שנהרג הנידון, אינו דין שלא יפקל - האם אין הדין נותן שלא יסקל על עדותו, וממילא נתבטלה בזה כל תורת עדים זוממין?

מסיקה הגמרא, אלא פתורתא - ברור הדבר שיש לומר בזה פדשינן מעיקרא - כפי תירוצו של רבי יהושע בן לוי שהובא מתחילה, שהטעם שאינו נעשה בן גרושה הוא משום שאי אפשר לפסול את זרעו.

*

שנינו במשנה, מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב גלות אין אומרים יגלה זה תחתיו אלא לוקה את הארבעים:

מבררת הגמרא, קנא הני מימי - מנין לומדים דין זה, שאין העדים הזוממין גולים לעיר מקלט. אמר ריש לקיש, דאמר קרא (זכריה יט ה) על ההורג בשגגה 'הוא ינום אל אחת הערים', ותיבת 'הוא' למעט היא באה, הוא - ההורג בשגגה גולה לעיר מקלט, ולא עדים זוממין.

רבי יוחנן אומר, דין זה יש ללמודו בקל וחומר, ומה הוא - אדם ההורג במזיד, שעשה מעשה הריגה בפזיר אינו גולה לעיר מקלט, שאין גלות אלא בהורג בשגגה, הן - עדים זוממים שרצו לחייב אדם גלות, שלא עשו מעשה אלא דיבור בעלמא, אף על פי שעשו זאת בפזיר, אינו דין - האם אין הדין נותן שלא יגלו לעיר מקלט.

מקשה הגמרא על דברי רבי יוחנן, והיא גורתנת - קל וחומר זה שאתה מביא כדי לפוטרו מגלות, הוא עצמו מחייבם, (והלא דין הוא), הוא - אדם ההורג נפש, מאחר שעשה מעשה הריגה, אזי הדין נותן שבפזיר לא יגלו - שאם עשה זאת במזיד לא יגלה לעיר מקלט, פי היכי דלא תיהוי ליה בפירה - כדי שלא תהא לו כפרה על עונו הגדול, הן - עדים זוממים שרצו לחייב את הנידון גלות, שלא עשו מעשה אלא דיבור גרידא, בפזיר נמי יגלו - אף אם עשו במזיד יש להם לגלות לעיר מקלט, פי היכי דליהוי ליה בפירה - כדי שיתכפר להם העוון, שמאחר ואין עוונם גדול כל כך ראויים הם לכפרה!

מסיקה הגמרא, אלא פתורתא - ברור ומחזור הדבר, שיש לומר בזה פדברי ריש לקיש, הלומד מתיבת 'הוא' למעט עדים זוממים. הגמרא מבררת מנין לומדים את הדין המבואר במשנה: אמר עירא, רמו לדין עדים זוממין מן התורה פנין. וסברה הגמרא, שכוונתו לברר מנין יודעים שיש להעניש את העדים באותו הדבר שזממו לעשות לנידון. ועל כך תמהה הגמרא, האם צריך לחפש רמו לעדים זוממין מן התורה, והא פתיב במפורש (זכריה יט ט) 'ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו'.

אלא בהכרח כוונתו של עולא כך היא, רמו לדין עדים זוממין שפוקין מן התורה באופן שאי אפשר לקיים בהם 'כאשר זמם', כמו בעדים המעידים על אדם שהוא בן גרושה או שחייב גלות, פנין, ועל כך משיב עולא שלומדים זאת מדכתיב (טו טו ב-ג) 'והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע, והיה אם בן הפות הרשע'. ולכאורה יש לתמוה, משום והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע והיה אם בן הפות הרשע, כלומר, האם בכל ענין שבו הדיינים מצדיקים את הזכאי ומחייבים את החייב יש דין מלקות לרשע, הלא אין הדבר כן. ואם כן לא היה הכתוב צריך להזכיר כלל את צדקת הצדיק ורשעת הרשע. אלא בהכרח יש לומר שאין הכתוב עוסק בדיינים וכעלי דינים אלא בעדים, וכך היא כוונת הרברים, עדים שקרנים שהרשיעו את הצדיק על ידי עדות שקר שהעידו עליו, ואתו עדים אחרים - ולאחר מכן באו עדים אחרים והזימום, והצדיקו את הנידון הצדיק דמעיקרא - שהוא צדיק מתחילתו, ושוינהו להני רשעים - ועשו את העדים לרשעים, אזי הדין בזה הוא והיה אם בן הפות הרשע, שאם אי אפשר לקיים בהם דין 'כאשר זמם', כגון שהעידו על הנידון שהוא בן גרושה או שהוא חייב גלות, לוקים הם מלקות ארבעים.

שואלת הגמרא, מדוע הוצרך עולא ללמוד דין מלקות בעדים זוממים ממקרא זה, ותיפוק ליה - הרי יכול הוא להוציא דין זה משום שעברו העדים על דברי הכתוב (שמות כ יב) 'לא תענה ברעך עד שקר', והעובר על לאו עונשו מלקות, אלא אם כן פירש בו הכתוב עונש אחר, וכאן שאי אפשר להענישם כפי שזממו לעשות יש להלקותם.

משיבה הגמרא, משום דהוי - לאו זה של 'לא תענה' הוא לאו שאין בו מעשה, מאחר שדיבור אינו נידון כמעשה, וכלל הוא בדינו שכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, ולפיכך הוצרך עולא ללמוד דין מלקות בעדים זוממים מן 'הצדיקו'.

באופן שביט דין חוקרים אותו אם המעשה היה ביום פלוני, ועונה 'אי', שמשמעות תיבה זו כמו 'הן', ואין הוא מעקם את שפתיו באמירת תיבה זו, ובאופן כזה מודים הכל שאינו נידון כעושה מעשה, ומכל מקום מתחייב הוא על כך משום עד זומם. ו. מאחר שהמזיק את חברו במזיד על ידי דיבור גרידא, שקול הוא כמזיק בשוגג על ידי מעשה, וכשם שההורג בשגגה גולה, כך יש לעדים זוממים שהעידו במזיד לגלות. מהרש"ל (ד"ה נמוח).

ז. כלומר, מה שאתה פוטרם בקל וחומר זה מגלות אינו קולא בשבילם אלא הומרא, שהרי עדיף להם לגלות ויתכפר עוונם, ולפיכך קל וחומר זה שאתה אומר כדי להקל מעליהם על שלא עשו מעשה, הוא הנותן לחייבם גלות. ריטב"א (ד"ה וסל).

ח. רש"י (ד"ה משום). אמנם במסכת סנהדרין (י. ד"ה משום) פירש רש"י באופן שונה במקצת, ששאלת הגמרא היא שלא היה צריך הכתוב להזכיר אלא את רשעת הרשע, ולא את צדקת הצדיק, מאחר שחיובו של הרשע עקב רשעתו הוא, ולא בגלל צדקת הצדיק.

ט. הקשה הפני יהושע (ד"ה אמר), מדוע אמר עולא שאין כאן רמו' לעדים זוממין מן התורה, הרי לכאורה לא ניתן לפרש את הפסוק באופן אחר, וכמבואר בגמרא וברש"י. ועוד, שמפשוט דברי המקרא משמע שיש ריב בין אנשים ועל ידי כך לוקה אחד מהם בבית דין, ואין אתה מוצא אופן כזה אלא בעדים זוממים, שהרי בכל תביעה שכין אדם לחבירו לעולם אין אחד מהם לוקה, אלא משלם ממון לחבירו. ועוד, שאם אין זה אלא רמו' בלבד, כיצד אפשר לסמוך על כך ולחייב עדים במלקות, הרי כלל הוא בדינו שכל לאו שאין בו מעשה אין לוקים עליו, וכתב, שאכן צריך לומר שאין זה רמו' אלא לימוד גמור, והטעם שמכונה בשם 'רמו' מאחר שלא נזכרו עדים זוממים במקרא להדיא [וראה עוד שם בהמשך דבריו שמבאר באופן אחר].

י. כמבואר בדברי הגמרא להלן בפרק שלישי (יג.). רש"י (ד"ה וסל). וא. הקשה הריטב"א (ד"ה וסל), כיצד יתיישבו דברי הגמרא כאן לשיטת רבי יהודה, הסובר (לפ"ד ד) שלוקים על לאו שאין בו מעשה, ולשיטתו ניתן לחייב מלקות משום

א. וכמבואר להלן (ה) 'הרגו אין נהרגין'. רש"י (ד"ה וסל).
 ב. כך הוא ביאור דברי הגמרא לפי פירושו של רש"י (ד"ה וסל). ובתוספות (טו) הקשו עליו כמה קושיות: א. מדוע נקטה הגמרא בלשון 'הסוקל אינו נסקל', ולא בלשון 'ההורג אינו נהרג', כפי לשון הגמרא להלן (ה) 'הרגו אין נהרגין'. ב. כיצד ניתן להוכיח מדין זה של 'כאשר זמם ולא כאשר עשה', הרי דין זה הוא חידוש מיוחד שחידשה תורה בדין עדים זוממים, שדווקא הבא לסקול הוא זה שנסקל, ואילו הסוקל ממש אינו נסקל, ואי אפשר ללמוד ממנו לשאר דינים שבתורה. ג. כיצד ניתן לעשות קל וחומר כזה, הרי אם כן ביטלת את כל תורת עדים זוממים. ועל כן מפרשים התוספות באופן אחר, ש'הסוקל אינו נסקל' היינו אדם שסקל את חברו באכנים והרגו, שאין הורגים אותו בסקילה אלא בסייף כדן כל רוצח, ואם כן, עדים זוממים שרק רצו לחייב אדם בסקילה, הדין נותן שלא ימיתום בסקילה כאשר זממו [אלא לא יעשו להם מאומה, כמו שהם לא עשו מאומה, אי נמי, לא ימיתום בסקילה אלא בסייף. רמב"ן (ד"ה וסל)]. וממילא ביטלת תורת עדים זוממים לענין זה, אך לא ביטלת לגמרי, מאחר שעדיין ניתן לקיים 'כאשר זמם' בעדים שהעידו על אדם שחייב מיתת סייף, שבוה 'הרגו אף אותם במיתה זו, שהרי אדם ההורג את חברו בסייף נהרג אף הוא בסייף.
 ג. אמנם לא נדחה קל וחומר זה אלא לענין עדים זוממים שגילתה בהם התורה, אבל בשאר מקומות דורשים קל וחומר כזה, כמו שמצינו במסכת מנחות (טו) 'זמה המפגל אינו מתפגל' וכו'. רמב"ן (ד"ה וסל).
 ד. ואפי"ו באופן שאינו נהרג על רציחתו, כגון שלא התרו בו, מכל מקום אינו גולה לעיר מקלט. רש"י (ד"ה וסל).
 ה. הקשה הריטב"א (ד"ה וסל), כיצד ניתן לבאר את דברי הגמרא לשיטת הסובר כמסכת סנהדרין (סו) 'שעקימת פיו הוי מעשה', ונמצא שגם דיבור נידון כמעשה [ובערוך לנר (ד"ה טל) העיר, שהיה לריטב"א להקשות, שרבי יוחנן שאמר כאן את הקל וחומר, הוא עצמו סובר שם 'שעקימת פיו הוי מעשה']. וחירץ, שמכל מקום אין זה מעשה גמור כמעשה הריגה. ועוד חירץ, שעדים זוממים פעמים שאין בהם אפילו עקימת פה, כגון

הגמרא מביאה ברייתא המונה כמה אופנים שאין מקיימים בעדים זוממים 'כאשר זמם':

תגו רבנן - שנו חכמים בברייתא, אך בעצה דברים נאמרו בעדים זוממים, כלומר, ישנם ארבעה אופנים שאין מענישים את העדים זוממים באותו העונש שזממו לעשות לנידון. האחד, אין הם נעשין בן גרושה ובן חלוצה, אף אם העידו כך על כהן זממו לפוסלו. השני, ואין גולין לערי מקלט, אף שהעידו על אדם שהרג בשגגה וזממו להגלותו לעיר מקלט. השלישי, ואין משלמין את הפוסר, אף שהעידו על אדם ששורו המועד הרג אדם, וזממו לחייבו בתשלום כופר על כפי. הרביעי, ואין נמכרין בעבד עברי, אף אם העידו על אדם שגנב מרעהו, ואותו אדם אין לו מעות לשלם, וזממו שימכרוהו בית דין לעבד עברי עבור דמי גניבתו. משום [-משמו של] רבי עקיבא אמרו, אף אין העדים הזוממים משלמין על פי עצמן, דהיינו, כגון שהעידו על אדם שחייב ממון, והוזמו, ונמצא שעתה יש לחייבם לשלם לנידון את הממון שזממו לחייבו, אלא שלא הספיק להעמידם על כך בדין, עד שכרחו ובאו לבית דין אחר, והודו שם שהוזמו על עדותם בבית דין פלוני, ובאופן כזה פטורים הם מתשלום דמי ההזמה לנידון, מאחר שהודו קודם שנתחייבו.

עתה מבאר הגמרא את הדינים המבוארים בברייתא:

אין הם נעשין בן גרושה ובן חלוצה פדאמין - כפי שנתבאר בדברי הגמרא לעיל (ע"ט), שאי אפשר לפוסלם, מאחר שאף זרעם ייפסל מן הכהונה, והתורה אמרה 'לו' ולא לזרעו, ואם יפסלו רק אותם ולא את זרעם אין מתקיים בזה 'כאשר זמם'. ואין העדים גולין לערי מקלט פדאמין - כמו שנתבאר לעיל, שיש לדרוש מן המקרא 'הוא ינוס' למעט עדים זוממים. ואין משלמין את הפוסר אם העידו על שור מועד שהרג אדם, קסברי - סוברים חכמים בברייתא, דפוסרא פפריה - שדין תשלום כופר הוא בתורת כפרה לבעל השור, על שהמית שורו אדם, והני - עדים אלו, לאו בני פפריה נינהו - אינם בתורת כפרה זו, שהרי לא המית שורם אדם, ולפיכך אין הם משלמים את הכופר.

הגמרא מבררת מי הוא הסובר שתשלום כופר בתורת כפרה הוא: מבררת הגמרא, מאן תנא - מי הוא התנא הסובר פוסרא פפריה.

אמר רב חסדא, רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה היא, דתנא - שכך שנינו בברייתא, נאמר בכתוב (שמות לא ל) לגבי תשלום כופר על שור שהרג אדם, 'אם כפר ישת עליו ונתן פדיון נפשו', ונחלקו התנאים כיצד יש לשום את דמי הכופר. דעת תנא קמא היא, היא שיש לשלם את דמי הניזק, דהיינו, שחייב בעל השור לשלם ליורשי הנהרג את שווי, כאילו היה עבד הנמכר בשוק. רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר, שיש לבעל השור לשלם את דמי הניזק, דהיינו, עליו לשלם ליורשי הנהרג את שווי שלו עצמו, כאילו הוא [-בעל השור] עבד הנמכר בשוק. מבררת הגמרא, מאן תנא - האם אין לומר דקרא קא מייסדי - שבסברא זו נחלקו התנאים, מה הוא גדר חיוב תשלום כופר, דמר פבר פוסרא פמונא - תנא קמא סובר שחיוב הכופר הוא בתורת תשלום ממון על הניזק שאירע, ולפיכך יש לשלם את שווי של הניזק, ומר פבר פוסרא פפריה - ואילו רבי ישמעאל סובר שחיוב הכופר הוא בתורת כפרה לבעל השור, שחייב מיתה בידי שמים, ולפיכך עליו לשלם את שווי שלו עצמו כדי לכפר על נפשו.

רוחה הגמרא, אמר רב פפא, לא - אין הכרח לומר כן, אלא יתכן לומר דכופי עלמא - שהכל מודים דפוסרא פפריה הוא, והקא בקרא קא מייסדי - ונחלקו כיצד יש לשום כפרה זו. מר פבר דרבינא שייסדין - תנא קמא סובר שיש לשום את הכפרה כפי דמיו של הניזק, שעל ידי כך שישלם בעל השור ליורשים את שווי של הנהרג תהיה לו כפרה, ומר פבר דרבינא שייסדין - ואילו רבי ישמעאל סובר ששמים זאת בערכו של הניזק, דהיינו בעל השור, שעל ידי שישלם ליורשים את שווי שלו עצמו תהיה לו כפרה.

מבררת הגמרא, מאן מייסדי דרבנן - מה הוא טעמם של חכמים הסוברים שיש לשום את הכופר לפי דמי הניזק, הרי מסתבר כדברי רבי ישמעאל, שמאחר והכופר מכפר על בעל השור, יש לו לשלם את דמי עצמו.

מבאר הגמרא, שלומדים הם זאת מדין הנוגף אשה הרה, שהרי נאמר לשון השתה במקרא (דברים) 'למעשה' (שמות לא כג) בנוגף אשה

לא תענה, ואם כן מדוע הוצרך הכתוב של 'הצדיק'. וחירץ, שהמקור של רבי יהודה לכן שלוקים על לאו שאין בו מעשה הוא מעדים זוממים, שמצינו בזה שגילה הכתוב של 'הצדיק' שלוקים על הלאו של 'לא תענה' אף שהוא לאו שאין בו מעשה, ומעתה לומד רבי יהודה מכאן לכל התורה שלוקים על לאו שאין בו מעשה. אמנם אף הוא מודה שאם לא היה הכתוב מגלה על כך, לא היה מלקות בלאו שאין בו מעשה, ונמצא שאף לשיטתו אין המקרא מיותר.

יב. חיוב כופר הוא באדם שנגח שורו שלש פעמים, והועד בבית דין, ולאחר מכן נגח שוב והרג אדם, חייב בעליו לשלם כופר ליורשי ההרוג, כמאמר הכתוב (שמות לא ל) 'אם כופר ישת עליו וגו', ולהלן בגמרא יבואר כיצד שמים חיוב כופר זה.

יג. כמאמר הכתוב (שמות כג ז) 'אם אין לו ונמכר בגניבתו'. רש"י (ד"ה ואלן נמכרין). יד. כך פירש רש"י (ד"ה ואלן), שלא הספיק הנידון להעמידם בדין על הזמתם עד שהודו בבית דין אחר. וכתוספות רבינו פרץ (ד"ה ואלן ע"ה ד"ה ואלן), כתב, שרש"י היה יכול להעמיד אף באופן שהודו באותו בית דין שהוזמו, קודם שהעמידם לדין על הזמתם, אלא שיותר מצוי הדבר שידו בבית דין אחר, וכן כתב במסכת בבא קמא (ה' ר"ה סמ). אמנם הביא שם בשם רבו ליישב את דברי רש"י, שאכן רק באופן שהם מודים בבית דין אחר מועילה הודאתם לפוטרים, אבל אם מודים באותו בית דין שבו הוזמו הרי דינם כאדם המודה בקנס לאחר שראו עדים וחייבוהו, שאין הודאתו מועלת לפוטרו. טו. ופכ"ל מקום יש להם לשלם לבעל השור את דמי שורו שזממו להפסידו, שהרי העידו עליו שהוא חייב סקילה, ודמי השור ממון הם ולא קנס. מאירי (ד"ה טט).

טז. רש"י (ד"ה טפלו). הקשה הריטב"א (ד"ה מ"ו), מה בכך שעדים זוממים אינם זקוקים לכפרה, מכל מקום יש לחייבם בתשלום דמי הכופר שזממו לחייב את הנידון, משום שנאמר 'ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו', ודין זה אינו משום כפרה, אלא הוא חיוב ממון או קנס. וחירץ, שהגמרא במסכת ב"ק (מ) מסתפקת לדעת הסובר 'כופרא כפרה', מה היא הדין באופן שאין בעל השור חפץ לשלם את הכופר, האם ישמכנוהו בית דין על כך בעל כרחו או לא. ולא נפשט ספק זה, ולפיכך להלכה אין ממשכנין. ונמצא, שעדים זוממים שהעידו על אדם החייב כופר לא פעלו בכך מאומה, שהרי בית דין לא יכפוהו על כך, ואילו הוא לא ישלם מעצמו מאחר שידע את האמת ששורו לא הרג, ולפיכך אין בזה דין הזמה. וכונת הגמרא כך היא, שמאחר וכופרא כפרה אין כאן דין הזמה, ואם משום שיהא לעדים כפרה, אין הם זקוקים לכך, שהרי לא הרג שורם אדם. עוד כתב בשם הרמב"ן, שלדעת הסובר שחיוב כופר הוא משום כפרה אין שייך כלל דין הזמה בעדים שהעידו על שור שהרג, מאחר שעיקר עדותם היא

לחייב את בעל השור מיתה בידי שמים, כמאמר הכתוב 'השור יסקל וגם בעליו יומת' [והיינו בידי שמים], ועדותם הרי אינה מעלה או מורידה לשמים, שאם אמת הדבר ששורו הרג יחייבוהו בשמים אף בלא עדותם של אלו, ואם לא הרג לא יחייבוהו כלל, ונמצא שכלפי המיתה בידי שמים אין צריך כלל לעדותם, ועל כן אין בזה משום 'ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו', ולפיכך אף לגבי תשלום הכופר אין דין הזמה. מאחר שהכופר במקום המיתה בידי שמים הוא, וכתב על כך הריטב"א 'ונכון הוא מאד, ושמה לזה נחתיק רש"י ו"ל במה שפירש 'שהרי לא הרג שורם את הנפש', אלא שלשונו קצר כמנהגו [ועל פי ביאור זה, מיישב הרמב"ן מדוע לא שנה התנא במשנתו את הדין שאין עדים זוממים משלמים כופר, מאחר והתנא אינו שונה אלא את האופנים שבהם העדים לוקים על זממם, ועדים המחייבים כופר אין בהם מלקות, מאחר ועיקר עדותם לשמים היא, ואין בהם דין הזמה כמו שנתבאר. אמנם דעת הרמב"ם (פלות פ"כ ה"ט) היא, שיש מלקות בעדים זוממים המחייבים כופר].

הקשה בתוספות שאנן (ד"ה ואלן), כיצד אומרת הגמרא שעדים זוממים אינם בני כפרה, הרי נתבאר לעיל לגבי עדים זוממים שרצו לחייב אדם לגלות לעיר מקלט, שיש סברא לחייבם גלות כדי שתהיה להם כפרה על עונם. וחירץ, שהכפרה בגלות לעיר מקלט אינה נעשית כעצם הגלות, אלא על ידי מיתה הכהן הגדול [כמבואר להלן (ט"ו) בגמרא], וכונת הגמרא כאן היא, שעדים זוממים הם בני כפרה על ידי עשיית מעשה שלהם, ועל כן אין הם משלמים כופר. ובאופן אחר חירץ, שכונת הגמרא שעדים לאו בני כפרה הם, היינו משום שכפרת הכופר היא במקום קרבן, והקרבן אינו בא על המזיד אלא על השוגג, ועל כן עדים זוממים שעשו במזיד אינם בני כפרה של חסלום כופר. והרמב"ן (ד"ה קטנ) כתב, שאכן העדים הזוממים אינם בתורת כפרה, ומכל מקום יש סברא לחייבם לגלות לעיר מקלט, מאחר שהגלות יש בה גם עונש ולא רק כפרה, שהרי אם יוצא הגולה מעיר מקלטו רשאי גואל הרם להודגו, ולפיכך היה מקום לומר שאף שעדים זוממים אינם בתורת כפרה מכל מקום יגלו כדי לעמוד בעונש זה, שאם ייצאו ייהרגו [וכהגהות הגרא"ז הקשה, שהרי עדים זוממים אין להם גואל הדם, וקיימא לן כשיטת רבי עקיבא (להלן ט"ו) שרק גואל הדם רשאי להרוג את ההורג בשגגה].

יז. ואף שהרוג הוא מכל מקום נקרא בשם 'ניזק', ריטב"א (ד"ה ואלן). על הריגה מיתה אלא ממון, נקרא הנהרג בשם 'ניזק'. ריטב"א (ד"ה ואלן).

יח. רש"י (ד"ה טפלו - טט). והיינו כמאמר הכתוב (שמות לא טט) 'השור יסקל וגם בעליו יומת', ומיתה זו בידי שמים היא, כמבואר במסכת כתובות (ט"ו).

יט. אך אי אפשר לומר שלדעת הכל כופרא ממונא, שאם כן מה טעמו של הסובר

היה ויצאו ילדיה, ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה, ונאמר לשון השתה במקרא (למעלה) שלמטה הימנו לגבי תשלום כופר אם פפר יושט עליו, מה שהלך בדניק - כשם שהנוגף אשה הרה משלם את דמי הניזק, שהרי עליו לשלם לבעל את דמי הוולדות, אף פאן לענין תשלום כופר, בדניק - עליו לשלם לכפרת נפשו את דמי הניזק.

שבה הגמרא ומבררת, ורבי ישמעאל, מדוע הוא סוכר שיש ליתן את דמי המזיק, ואינו לומד מנוגף אשה הרה ליתן את דמי הניזק. מבארת הגמרא, ונתן פדיון נפשו פתיב, דהיינו, רבי ישמעאל מדייק מלשון המקרא ונתן פדיון נפשו, שיש על נותן הכופר לשלם את דמי עצמו, ולא את דמי הניזק.

שבה הגמרא ומבררת, ורבי יוחנן, כיצד סוברים הם שמשלם בעל השור את דמי הניזק, והרי נאמר בכתוב 'פדיון נפשו'. מבארת הגמרא, אין - אכן, פדיון נפשו פתיב, והיינו, שיש על בעל השור ליתן דמי כופר כדי לכפר ולפדות את נפשו, מיהו פי שיימינן בדניק שיימינן - אמנם האופן שבו שמים את דמי פדיון נפשו הוא לפי שוויו של הניזק ולא לפי שוויו של בעל השור, מאחר שלומדים זאת מנוגף אשה הרה, וכמו שנתבאר.

הגמרא שבה לבאר את דברי הברייתא שהובאה לעיל:

שנינו בברייתא, ואין עדים זוממים נמקרין בעבד עברי, אף אם העידו על אדם שגנב וזממו לגרום לכך שימכרוהו בית דין. פבר רב המנונא למיפר, הני מיילי - דין זה שאין העדים זוממים נמכרים לעבדים עבריים, לא נאמר אלא היבא דאית ליה לדידיה - באופן שהיה לנידון כסף לשלם עבור מה שהעלילו עליו שגנב, אם לא היו העדים מוזמים, דמיגו דאיהו לא נזדבן - שמאחר שהוא לא היה נמכר לעבד עברי, שהרי היה בידו לשלם, אינהו נמי לא מוזדבנו - אף הם אינם נמכרים, אביל היבא דאית ליה לדידיה - אבל באופן שאין לנידון מעות לשלם, והיה עליו להימכר לעבד עברי, אזי אף על גב דאית ליה לדידיה מוזדבנו - אף אם לעדים יש מעות לשלם, נמכרים הם לעבדים עבריים, ואינם נפטרים בתשלום הממון, שהרי הם זממו למוכרו לעבד.

מקשה הגמרא, (אמר ליה רבא) מדוע יש למכרם באופן זה, וליקרו ליה - הרי יכולים הם לומר לנידון, אי אנת הנה לך מי הנה מוזדבנת - אם לך היו מעות לשלם, האם היית נמכר לעבד, אמן נמי לא מוזדבנינן - אף אנו אין לנו להימכר, מאחר שיש בדינו מעות לשלם.

ששמים במזיק, הרי בכל מקום שיש חיוב ממון צריך לשומו לפי הדבר הניזוק. ריטב"א (ד"ה דכ"ע).

ב. דהיינו, שצריך הנוגף לשלם לבעל האשה את דמי הוולדות, כאשר יתבענו הכעל בבית דין.

בא. כתב הריטב"א (ד"ה נלמטה) שאין זו גזירה שוה ממש, ואין צריך שיהיו תיבות אלו פנויות לדרשה, אלא הרי זה כעין ילמד סתום מן המפורש, שמאחר וסתמה כאן התורה אם יש לשום בניק או במזיק, ולגבי דמי וולדות הדבר מפורש, יש ללומדם זה מזה, אבל לענין שאר דברים אין להקישם.

בב. והיינו על פי מה שנתבאר לעיל בהערה שאין זו גזירה שוה ממש, אלא לומדים את הסתום מן המפורש, ולפיכך סובר רבי ישמעאל שאין ללמוד כן, מאחר שהרי זה כאילו פירשה כאן התורה ליתן את פדיון נפשו של המזיק, ואם כן אין זה דבר סתום, ואין ללמוד מדמי וולדות. ריטב"א (ד"ה נלמטה).

בג. והחידוש בזה הוא, שאפילו אם לא היו יודעים שיש בידו ממון וזממו למכרו, או אף באופן שאכן לא היה בידו ממון באותה שעה שהעידו עליו, אלא שלאחר מכן הגיע לידו קודם גמר דין, מכל מקום אין הם נמכרים, שהרי הוא לא היה נמכר. ריטב"א (ד"ה ס"מ).

כד. כתב המהר"ם (ד"ה סג) שאין לגרום חיבות אלו, מאחר שהגמרא היא שהקשתה כן על האופן שבו הוכחו דברי רב המנונא, ומיישבת הגמרא להלן שאכן לא כך אמר רב המנונא אלא באופן אחר.

כה. ואף ממון אין הם משלמים, מאחר שלא זממו לחייבו ממון אלא למוכרו, ורק באופן שיש מעות גם לו וגם להם אזי חייבים בתשלום ממון, מאחר שבאופן זה אכן זממו לחייבו ממון. מאירי (ד"ה עטיו). אמנם מדברי הנימוקי יוסף (ד"ה ואלן) משמע, שגם באופן שאין לו מעות ולהם יש, מוטל עליהם לשלם לו כפי הסכום שהעידו עליו

ומחמת קושיא זו שבה הגמרא ומבארת את דברי רב המנונא באופן אחר, אמר פבר רב המנונא למיפר, הני מיילי - דין זה שאין העדים נמכרים לעבדים עבריים לא נאמר אלא היבא דאית ליה או לדידיה או לדידהו - שיש מעות או לנידון או לעדים, שאם יש לנידון מעות נמצא שלא זממו למכרו, ואם יש לעדים מעות אין אתה יכול למכרם, מאחר שאף הנידון אם היה לו לשלם לא היה נמכר, אביל היבא דאית ליה לא לדידיה ולא לדידהו מוזדבני - אבל באופן שאין מעות לא לנידון ולא לעדים, בזה ודאי יש למכרם, שהרי זממו למכרו מאחר שלא היה בידו לשלם, ואף הם אין בידם לשלם ועליהם להימכר.

אמר ליה רבא לרב המנונא, אין הדין כן, אלא לעולם אין עדים זוממים נמכרים לעבדים עבריים, שהרי ונמפר בגנבתו אמר רב המנונא, ויש לדרוש מתיבות אלו שאדם נמכר רק בגנבתו - אם גנב ואין לו לשלם, ולא בגנבתו - ואין הוא נמכר על מה שזמם למכור אדם אחר לעבד.

שנינו בברייתא, משום רבי עקיבא אמרו וכו' אף אין משלמים על פי עצמם:

מבררת הגמרא, מאי פפמא דרבי עקיבא - מה הוא טעמו של רבי עקיבא, הסובר שאם הודו העדים בבית דין על זממם קודם שחייבום בדין, פטורים הם מלשלם את אשר זממו לחייב את הנידון.

מבארת הגמרא, קפבר רבי עקיבא שחיובם של עדים זוממים קנשא הוא, וכלל הוא בדינו, שקנש אין אדם משלם על פי עצמו, כלומר, שאדם המודה בחיוב קנס קודם שחייבוהו בבית דין, נפטר הוא בכך מתשלום הקנס, ולפיכך אף בעדים זוממים הדין כן, שאם הודו קודם שנתחייבו, פטורים.

הגמרא מבארת מדוע חיובם של עדים זוממים קנס הוא:

אמר רבא, תדע שחיובם של עדים זוממים קנס הוא, שהרי לא עשו מעשה - לא נעשה עדיין שום מעשה על פיהם, שהרי עוד לא נעשה גזר הדין באותו שהעידו עליו, ואף על פי כן הם נזדבנים - אם זממו להרוג את הנידון, ומשפטיין - אם זממו לחייבו ממון, ובהכרח שקנס הוא שקנסה אותם התורה, אף שעדיין לא הזיקו את הנידון.

אמר רב נחמן, תדע שחיובם של עדים זוממים קנס הוא, שהרי הקמון עדיין ביד הפעלים שלו הוא עומד, דהיינו, שעוד לא הוציאו ממון מיד הנידון, ואף על פי כן הם משפטיים את אשר זממו להפסידו.

שגנב. ובשיעורי רבי גרשון (לוח לו) ביאר את דבריו, שעדים אלו זממו לחייב את הנידון שני חיובים שונים, האחד, חיוב ממון אם יש לו לשלם, והשני, חיוב עבדות אם אין לו. ולפיכך, אף שבחיוב השני אי אפשר לקיים 'כאשר זמם', מכל מקום מאחר ובחיוב הראשון ניתן לקיים זאת, יש לחייבם בתשלום הממון, וכיון שמשלמים ממון אינם לוקים שהרי ממון פוטר ממלקות.

כו. הקשה הריטב"א (ד"ה נגימטו), מדוע אין התנא של המשנה מונה את העדים שזממו למכור אדם בכלל אלו שאין מקיימים בהם כאשר זמם אלא לוקים ארבעים. והוסיף, שבשלמא לשיטת רב המנונא הסובר שישנם אופנים שעדים זוממים נמכרים לעבדים עבריים, מבואר מדוע אין התנא שונה זאת, אך לדעת רבא הסובר שלעולם אין עדים זוממים נמכרים, קשה. ותירץ, שאין זו דרשה מרווחת, מאחר שישנם דינים נוספים הנלמדים מתיבת 'כגניבתו' כמבואר במסכת קידושין (י"ט). ובאופן נוסף תירץ, שהתנא של המשנה אינו שונה את כל האופנים שאין מקיימים בהם כאשר זמם, אלא רק את ענין גלות מאחר שדיני מתבארים להלן בפרק שני, ובן את ענין בן גרושה וחלוצה שנשנה אגב המשנה בסוף מסכת סנהדרין, כמבואר לעיל (ג) בגמרא.

כז. ולסודים זאת מדברי הכתוב (שמות כ"ט) לגבי חיוב כפל 'אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו', ודרשו חכמים (ג"ק ס"ו): 'פרט למרשיע את עצמו' שאינו משלם כפל אלא קרן בלבד. רש"י (ד"ה וקנס).

כח. אין כוונת רב נחמן לומר שאם כבר חייבו העדים את הנידון הרי הם פטורים מלשלם, אלא כוונתו היא שמאחר ואף באופן שעדיין לא שילם הנידון חיובים העדים לשלם, יש להוכיח שכל דין תשלום בעדים זוממים קנס הוא, ומעתה אף באופן שכבר שילם הנידון על פיהם גם כן חיובם משום קנס, ואין הם משלמים על פי עצמם לשיטת רבי עקיבא, אלא אם כן הודו במפורש שהעידו עדות שקר ולא רק שהודו שהזימום בבית דין פלוני, שבוה יש לחייבם משום דינא דגרמי. רמב"ן (ד"ה מדע).

כיצד העדים פרק ראשון מכות

שְׁיִזְמוּ שְׁנֵיהֶם - שני העדים כאחד, אך אם הוזם הוא לבדו אינו משלם מאומה, וכיצד סובר רב שעליו לשלם את מחצית הדמים.

מתרצת הגמרא, אָמַר רַבָּא, יש לפרש את דברי רב באופן אחר, בְּאוֹמַר הַעַד עֲדוּת שְׁקֵר הַעֲדָתִי, דהיינו שלאחר שהעידו שני העדים בבית דין על הנידון שחייב ממון ונגמר דינו לשלם, נתחרט אחד מן העדים, והודה שעדותו עדות שקר היתה, ובהודאתו זו מחייב הוא את עצמו כעד שהוזם, ועליו לשלם את מחצית מן הדמים שרצה לחייב לנידון, כפי חלקו בעדות זו.

מקשה הגמרא על דברי רבא, פֶּלַי בְּפִינְיָה - וכי יכול העד לחזור בו מעדותו, הרי כלל הוא בידינו שפִּינְיָן שְׁהָגִיד הַעַד את עדותו בבית דין שוב אִינוֹ חוֹזֵר בו ופִּגְדֵי דְכָרִים אַחֲרֵיהֶם, ומאחר שאין הוא רשאי לחזור בו ולפטור את הנידון מלשלם אין לקוראו בשם 'עד זומם', שהרי אינו יכול להזים את עצמו ולבטל עדותו, ואף אין לחייבו ממון משום דין הזמה.

אָמַר בַּהֲכַרְח צְרִיךְ לומר שרב עוסק בעד שבא לבית דין וְאוֹמַר, אני וחברי הַעֲדָנֵנו עדות שקר, וְהוֹזְמָנוּ על עדות זו בְּבֵית דִּין פְּלוֹנֵי, וחבירו אינו מודה, ובאופן כזה מחייב הוא את עצמו לשלם מחצית מן הממון שזמם לחייב לנידון, כפי חלקו בעדות זו, אך נאמן הוא בזה רק על עצמו ולא על חברו.

מבררת הגמרא, בְּמֵאֵן - כשיטת מי אמר רב דין זה, דִּלָּא פְּשִׁיטָא רַבִּי עֲקִיבָא, דְּאִי פְּרַבִּי עֲקִיבָא הָא אָמַר (לעיל ג:) אָף אִינוֹ מְשַׁלְּמִים עד זומם עַל פִּי עֲצֻמוֹ, מאחר שתשלום עדים זוממים קנס הוא, והמודה בקנס פטור, ואילו רב אומר שעד זומם המודה בכך שהוזם בבית דין פלוני משלם.

אָמַר כּוּדִי שִׁיתִּישְׁבוּ דְבָרֵי רַב גַּם לְשִׁיטַת רַבִּי עֲקִיבָא, יש להעמידם באופן אחר, בְּאוֹמַר הַעַד הַזּוֹמֵם אני וחברי הַעֲדָנֵנו שקר וְהוֹזְמָנוּ על עדותינו בְּבֵית דִּין פְּלוֹנֵי, וכבר חוֹזְמָנוּ שֵׁם מְמוֹן על כך כדִּין עֲדִים זוֹמְמִים, ובאופן כזה גם רבי עקיבא מודה שאין המודה פטור מלשלם, מכיון שהודה שנתחייב ממון בבית דין.

שואלת הגמרא, מָאי גִיהוּ - מה היא כוונת רב נחמן בדבריו שאמר 'הרי ממון ביד בעלים ומשלמים', דִּלָּא עָשׂוּ מַעֲשֵׂה - שהעדים הזוממים לא עשו שום מעשה, לפי שעדיין לא שילם הנידון, אלא רק נגמר דינו לשלם על פיהם, אם כן, הִינֵנו דְרַבָּה - הרי זה ממש כדברי רבה, ומה בא רב נחמן להוסיף.

משיבה הגמרא, אִימָא - אכן צריך לומר, וְכֵן אָמַר רַב נְחֻמָּן, שאף הוא אמר כדברי רבה.

הגמרא מביאה מימרא של רב יהודה בשם רב בענין עד זומם המחייב את עצמו:

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, עַד זּוֹמֵם מְשַׁלְּמִים לְנִידוֹן אֶת הַדָּמִים הַרְאוּיִים לוֹ עַל פִּי דִּין הַתּוֹרָה, לְפִי חֶלְקוֹ שֶׁל הַעַד בַּעֲדוֹת זֹו.

מבררת הגמרא, מָאי - מה היא כוונת הדברים שעד זומם מְשַׁלְּמִים לְפִי חֶלְקוֹ, אִימָא דְהָאִי מְשַׁלְּמִים פִּלְגָא וְהָאִי מְשַׁלְּמִים פִּלְגָא - אם הכוונה בזה שכל אחד מן העדים הזוממים משלם לנידון את חצי הדמים שרצה לחייבו, ובצירוף שניהם משלמים לו את כל הדמים, הַגִּינָא - הרי כבר שנינו דין זה במשנתנו (להלן ה.). מְשַׁלְּשִׁין בְּמֵמוֹן וְאִין מְשַׁלְּשִׁין בְּמִלְקוֹת - בית דין נעשים שלישים לחלק את תשלום הדמים שרצו הזוממים לחייב לנידון בין כל העדים, וישלם כל אחד כפי חלקו, אך אין עושים כן לגבי חיוב מלקות, שאם רצו לחייב את הנידון מלקות, יש להלקות את כל אחד מן העדים שלושים ותשע מלקות. ומאחר וכבר נתבאר דין זה במשנה, יש לחמוה מרוע הוצרך רב להשמיענו זאת.

אָמַר בַּהֲכַרְח צְרִיךְ לומר שרב עוסק באופן אחר, בְּגוֹן דְּאִיתְזַח חַד מִפִּינְיָהוּ - שהוזם רק אחד מן העדים, ובוזה הדין הוא דְּמְשַׁלְּמִים פִּלְגָא דִּיְדִיהוּ - שעליו לשלם את מחצית הממון שרצה לחייב לנידון, כפי חלקו בעדות זו.

מקשה הגמרא, וְמִי מְשַׁלְּמִים - האם עד אחד שהוזם משלם ממון בהזמה זו, וְהָא תַנְיָא כְּבִרְיִיתָא שְׂאִין עַד זּוֹמֵם מְשַׁלְּמִים מְמוֹן עַד

כאשר עשה, שאין מחייבים עדים זוממים אלא כשלא נעשה מעשה על פיהם (וסובר הריטב"א שדין זה נאמר גם לגבי ממון, ויש מן הראשונים שנחלקו בזה). והוסיף, שיכולה היתה הגמרא להקשות שאין לומר בזה דין הזמה, מאחר שאין הזמה אלא על ידי עדים אחרים ולא מפי עצמו, ואפילו אם 'כא הרוג ברגליו' אין זה אלא הכחשה ולא הזמה, אלא שהעדיפה הגמרא להקשות באופן אחר.

נתבאר עד עתה דברי הגמרא לפי שיטת הרמב"ן והריטב"א (וכן היא משמעות דברי רש"י (ד"ה גל)), שמתחילה סברה הגמרא שהעד שאומר 'עדות שקר העדתי' יכול לחייב עצמו מדין הזמה, ועל כך מקשה הגמרא שאין החיוב משום הזמה אלא משום 'דינא דגרמי', ולפיכך אין לקרותו בשם 'עד זומם'. אמנם התוספות (ד"ה גל) סוברים שאף בהוה אמינא סברה הגמרא שאי אפשר לפרש שיש כאן חיוב משום דין הזמה, ולפיכך הם מבארים את כל הסוגיא באופן אחר. שלאחר שאמר העד 'עדות שקר העדתי' באו שני עדים אחרים והזימו את שני העדים הראשונים באמירת 'עמנו הייתם במקום פלוני', וסברה הגמרא, שמאחר ואחד מן העדים הודה מקודם לכן שעדותו עדות שקר היא, ממילא כבר סתר את עדותו ושוב אי אפשר להזימה, ועל כן אין לחייב ממון אלא את העד השני שלא הודה מתחילה שעדותו עדות שקר היא, וסברה הגמרא שכונת דברי רב 'עד זומם משלם לפי חלקו' היא על העד השני, שרק הוא ישלם מדין הזמה את מחצית הדמים לנידון, כפי חלקו בעדות זו, ואילו העד הראשון יהיה פטור לגמרי. ועל כך מקשה הגמרא 'כל כמיניה כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד', דהיינו שמאחר והעד שאומר 'עדות שקר העדתי' אינו יכול לחזור בו מדבריו, נמצא שעדותו עדיין קיימת היא, ולפיכך אף הוא הוזם יחד עם חברו לאחר מכן, ועל שניהם מוטל לשלם את כל הממון לנידון.

ח. אמנם גם רבי עקיבא אינו פוטר את העדים אלא מדין הזמה, ולא מדין מדין מדין על ידי גרמי, ולפיכך אינו פוטר את העדים לגמרי אלא באופן שבאים לבית דין ואומרים 'העדנו והזמנו בבית דין פלוני בשקר', דהיינו, שהם מודים שאכן הוזמו, אבל טוענים שעדותם אמת היתה והמזימים הם השקרנים, ובאופן כזה אין לחייבם משום עדים זוממים, שהרי מודים בקנס הם, ואף אין לחייבם משום 'דינא דגרמי', שהרי טוענים שעדותם אמת היתה, ואף שחידשה התורה שיש להאמין לעדים האחרונים, חידוש זה קנס הוא, והמודה בקנס פטור. רמב"ן (ד"ה והא דלמא) בתירוץ הראשון. אמנם בתירוץ השני כתב, שיתכן לומר שבאופן שמודים העדים שהוזמו בבית דין פלוני ניתן לחייבם מדינא דגרמי, אם שילם כבר הנידון על פיהם, אף שטוענים שעדותם אמת היתה, מאחר שהתורה האמינה למזימים.

ט. שהרי טעם הדבר שהמודה בקנס פטור, משום שנאמר לגבי קנס (שמות כג ט) 'אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו', ודרשו חכמים (נ"ק מד): 'פרט למרשיע את עצמו'.

א. והטעם שלא אמרה הגמרא מתחילה 'וכן אמר רב נחמן, משום שהוא לא אמר את דבריו על דברי רבה, אלא על דברי רבי עקיבא. ריטב"א (ד"ה גל).

ב. רש"י (ד"ה משלשין) בפירושו הראשון. והיינו, אם שני עדים הם ישלם כל אחד מחצה, ואם שלושה ישלם כל אחד שלישי וכיוצא בזה. ולפירוש זה 'משלשין' הוא מלשון 'שליש', שבית דין נעשים שלישי ביניהם לחייב כל אחד לפי חלקו. ובפירושו השני כתב רש"י, ש'משלשין' הוא מלשון 'שליש', דהיינו, שהמשנה נקטה באופן שיזמם שלושה עדים, שבזה מחלקים בית דין את התשלום לשלושה שלישים, ואם ארבעה הם אזי בית דין 'מרבועין' את הסכום ביניהם, שמחלקים אותו לארבעה חלקים.

ג. הפעם שהוצרכה הגמרא להביא את הטיפא של המשנה שאין משלשין במכות, אף שאין זה נדרש לצורך השאלה, מאחר שהיה מקום לומר שהחידוש בדברי רב הוא שרק בממון מחלקים את התשלום לכל אחד כפי חלקו ולא במלקות, ועל כן מקשה הגמרא שאין רב צריך להשמיענו זאת כלל, מאחר שכבר שנינו במשנה את שני הענינים, גם ש'משלשין בממון', וגם שאין משלשין במכות. כוס הישועות (ד"ה גל).

ד. וכמבואר במשנה להלן (ה) שאין העדים נהרגים עד שיוזמו כולם, ופירש רש"י שם (ד"ה גל) את טעם הדבר, משום שנאמר לגבי דין עדים זוממים (דברים יט י) 'והנה עד שקר העד', ודרשו חכמים (ט"ז נ): 'כל מקום שנאמר עד הרי כאן שנים', ונמצא, שלא נאמר דין עדים זוממים אלא כאשר הזמו שני העדים.

ה. בן פירש הריטב"א (ד"ה גל), שאין כוונת הגמרא שהיתה כאן הזמה ממש על ידי עדים אחרים, אלא העד הוא שמחייב את עצמו. וטעם הדבר שנקרא בשם 'עד זומם', מאחר שמחייב את עצמו כלשון הזמה, שאומר 'לא היינו מצויים באותו מקום באותו היום כלל'. וחידוש רבא, שיכול העד להזים את עצמו אף על פי שאינו נאמן על חברו. ואף שאין אדם משים עצמו רשע לומר עדות שקר העדתי, מכל מקום יש לומר בזה 'פלגינן דיבורא', ולהאמינו רק על כך שנתחייב לשלם ממון לנידון, ולא להאמינו על כך שהעיד עדות שקר. וכפירוש זה משמע גם מדברי רש"י (ד"ה גל). וראה להלן בהערה את שיטת התוספות בסוגיא זו.

ו. והיינו באופן שמכחיש את דבריו הראשונים. ולמדים דין זה מדברי הכתוב (ויקרא ה ב) 'אם לא יגיד ונשא עונו', שהקפידה תורה על הגדה ראשונה של העד, שהיא הקובעת את עדותו. רש"י (מגלהין מד: ד"ה כיון).

ז. ואף שיש לחייבו לשלם לנידון את הממון שהזיקו משום 'דינא דגרמי', מכל מקום אין זה משום דין הזמה, שהרי עדותו קיימת היא, ולא היה לרב לומר 'עד זומם משלם לפי חלקו'. רמב"ן (ד"ה והא דלמא). ובריטב"א (ד"ה ופליקע) פירש, שהגמרא הבינה שמשלם מדין עד זומם, ולכן הקשתה שמאחר ואינו יכול לחזור בו ולבטל את עדותו, נמצא שעתידי הנידון לשלם על פיו, ומכיון שכך יש לפוטרו מדין 'כאשר זמם ולא

ביצד העדים פרק ראשון מכות

שהרי לא באו העדים להפסיד את האשה אלא את בעלה, ולפיכך יש לפרש את דברי המשנה באחד משני אופנים. האחד, שישלמו העדים לבעל את הסכום שהיה אדם מן השוק נותן לו עבור השדה המיוחדת לתשלום דמי הכתובה לאשה, ויאכל הלוקח את הפירות לעת עתה, ואם ימות הבעל או יגרש את האשה יתן לה הלוקח את השדה, ואם תמות האשה קודם הבעל תשאר השדה בחזקת הלוקח לעולם. וסכום זה שהיה הלוקח נותן לבעל רצו העדים להפסידו, שהרי היה צריך ליתן דמי הכתובה לאשה מיד, ולא היה יכול למוכרה לאחר.

ובאופן אחר ניתן לפרש את דברי המשנה, שיש לשום כמה היה הלוקח נותן לאשה עבור הזכות לקבלת כתובתה אם ימות הבעל או יגרשנה, וסכום זה לא ישלמו העדים לבעל, מאחר שסכום זה לא היו מפסידים אותו כלל, שהבעל עצמו היה נותן ברצון לאשה סכום זה כדי להיפטר מתשלום הכתובה, אלא ישלמו העדים לבעל את הסכום הנותר מדמי הכתובה. וכגון, אם הכתובה היא מאה מנה, ויכולה היתה האשה למכור את זכותה בארבעים מנה, נמצא שרצו העדים להפסידו שישים מנה, שהרי אם היה הבעל משלם לה ארבעים מנה היה זוכה בכל המאה, ועל כן עליהם לשלם לו שישים מנה.

ונחלקו בענין זה האמוראים בפירוש דברי המשנה. **אמר רב חסדא, בפעל, דהיינו, צריכים העדים לשלם לבעל את הדמים שהיה יכול ליטול עבור מכירת השדה המיוחדת לכתובת האשה, וכגון אם שווי הכתובה מאה מנה והיה הבעל יכול לקבל עבורה חמישים מנה, ישלמו לו העדים סכום זה שרצו להפסידו. רב נתן בר אושעיא אמר, באשה, דהיינו, יש לשום כמה היתה האשה נוטלת עבור מכירת כתובתה, וישלמו העדים לבעל את כל השאר, ונמצאו העדים נפסדים יותר לשיטה זו, מאחר שהאשה נוטלת דמים מועטים עבור כתובתה, שהרי אינה מוחזקת בה עתה, וכמו כן אינה אוכלת פירות, ונמצא שעל העדים לשלם את ההפרש שבין דמים מועטים אלו לשווייה של הכתובה כולה.**

רב פפא מוסיף על דברי רב נתן בר אושעיא:

אמר רב פפא, אכן יש לשום את הדמים באשה כדברי רב נתן בר אושעיא, ובכתובתה - אך אין לשום אלא את הדמים שרצו העדים להפסיד לבעל במה שהיה משלם לאשה את כתובתה, ולא את הדמים

מאומה, שהרי אינה צריכה מעתה ליתן את מעשה ידיה לבעלה. ובאופן שני תירצו, שמדובר באופן שהאשה עצמה טוענת כדברי העדים, ואומרת לבעלה 'גירשתיני, ומכיון שכך היא מפסידה את עצמה ואין העדים צריכים לשלם לה מאומה. והוסיפו החוספות, שאף שכלל הוא בידני שהאשה שאמרה לבעלה גירשתיני נאמנת, מאחר שישנה חזקה שאין האשה מעיזה פניה בפני בעלה, מכל מקום אין הדברים אמורים אלא באופן שאין לה עדים המסייעים לדבריה, אך באופן שישנם עדים המסייעים לה הרי היא מעיזה פניה, ולפיכך אינה נאמנת, כמבואר במסכת כתובות (נ:).

יב. ויהלן בגמרא יבואר כיצד יש לשום דמים אלו. יג. רש"י (ד"ה מלד), וכן פירשו התוספות (סז). ונרתיב הדברים מעט יותר על פי ביאורם. הבעל והאשה שניהם יש להם זכות בכתובה קודם נתינתה, ושניהם יכולים למכור את זכותם לאחרים, אלא שהבעל יפה כוחו מכוח האשה, מאחר שהוא המוחזק בשדה המיוחדת לכתובתה, ואם תמות האשה זכה בשדה זו לחלוטין, ואינו צריך לטרוח ולתובע בבית דין, וכמו כן, אוכל הוא עתה את הפירות הגדלים בשדה זו. ולעומת זאת האשה אינה מוחזקת בשדה, ואם ימות הבעל או יגרשנה תצטרך לטרוח ולתבוע את השדה בבית דין, וכמו כן אינה אוכלת עתה את הפירות. ולפיכך אם שווייה של הכתובה מאה מנה יכול הבעל למכור את זכותו בחמישים מנה, בעוד שהאשה אינה מוכרת אלא בארבעים. ולפיכך, אם מחייבים את העדים לשלם לבעל כפי מה שהיה נוטל עבור מכירת חלקו, ישלמו לו חמישים מנה, אך אם מחייבים אותם לשלם את היתרה שבין מה שהיתה האשה נוטלת לשווייה של כל הכתובה, עליהם לשלם לו שישים מנה, מאחר שהיה יכול לשלם לאשה ארבעים מנה ולזכות בכל המאה, ונמצא שהפסידוהו שישים. ודבר זה תומרא גדולה היא אצל העדים. אמנם לפי הצד הראשון אין לחייבם כל כך, מאחר שיתכן שלא היתה האשה חפוצה למכור לבעל את חלקה, ולא יכול היה אלא למכור את חלקו בשוק, ונמצא שלא הפסידוהו אלא חמישים מנה. ומדברי המשנה 'אומדין כמה אדם רוצה ליתן בכתובתה של זו שאם נתאלמנה' וכיוצא משמע לכאורה ששמים את זכותה של האשה, שאם נתאלמנה או נתגרשה נוטלת את הכתובה, וישלמו את ההפרש שבין דמים אלו לשווייה של הכתובה. ולפי הצד ששמים את זכותו של הבעל יש לפרש את דברי המשנה באופן כזה, אומדים כמה אדם רוצה ליתן לבעל עבור כתובה כזו, העומדת בספק בין הבעל לאשה, שאם נתאלמנה האשה או נתגרשה תטלנה האשה, ואם מתה קודם הבעל יטלנה בעלה.

מבאר הגמרא את החידוש בדברי רב, **פלקא דעתה אפינא -** סבורים היינו לומר, **דפיון דלחבריה לא מצי מחייב ליה -** שמאחר ואין העד יכול לחייב את חברו ממון בעדותו, **איהו נפי לא מחייב** - לא יוכל לחייב אף את עצמו, **קא משמע לן רב שאין הדבר כן,** אלא אף שאינו נאמן על חברו יש להאמינו על עצמו, ולפיכך יש לחייבו את מחצית הדמים שרצה לחייב לנידון, כפי חלקו בעדות זו.

משנה

משנה זו עוסקת בעדים זוממים שרצו לחייב אדם ליתן לאשתו את כתובתה, ומבאר כיצד יש לשום את הסכום שישלמו העדים לבעל לאחר שהוזמו.

עדים שבאו לבית דין ואמרו, **מפידין אנו את איש פלוני שגירש את אשתו בפנינו כיום פלוני ולא נתן לה את כתובתה,** וחייבו בית דין את הבעל על פי עדותם לשלם לאשה את דמי הכתובה, ולאחר מכן באו עדים אחרים והזימום, ונתברר שלא גירש הבעל את אשתו מעולם, ולא נתחייב ליתן לה דמי כתובתה, ומעתה יש לדרן כמה ישלמו העדים לבעל, אם נאמר שישלמו לו את דמי הכתובה כולה, **והלא בין היום ובין לקחר סופו ליתן לה כתובתה,** כלומר, הלא יתכן שהיום או מחר ימות הבעל או יגרש את אשתו, ויתחייב ליתן לה את כתובתה, ונמצא שלא היו העדים מפסידים אותו מאומה, אלא **אומדין [-מעריכים] כמה אדם מן השוק היה רוצה ליתן בתורת תשלום עבור כתובתה של אשה זו,** שעומדת היא בספק זה. **שאם נתאלמנה האשה או נתגרשה יטול הלוקח את מעות הכתובה מן הבעל, ואם מתה האשה יגרשנה בעלה ולא יטול הלוקח מאומה,** וסכום זה ישלמו העדים לבעל.

*

גמרא

מבררת הגמרא, **ביצד שמיין את הסכום שחייבים העדים לשלם לבעל.** כלומר, אי אפשר לפרש את דברי המשנה כפשוטה, שישלמו העדים לבעל כפי שהיה אדם מן השוק נותן לאשה עבור כתובתה,

אבל באופן שכבר חייבוהו ממון בבית דין, נמצא שכבר הרשיעוהו אלהים, ואין זה בכלל מרשיע את עצמו. רש"י (ד"ה תויגמו). ובריטב"א (ד"ה מל) ביאר את דבריו, שאף על פי שהחייב ממון בפועל נעשה עתה על פי הודאתו, שהרי אין אנו יודעים שכבר נתחייב ממון בבית דין פלוני אלא על פי דבריו, מכל מקום אין זה בכלל 'מרשיע' את עצמו, מאחר שלשון 'מרשיע' נאמר רק לגבי קנס, כמאמר הכתוב 'רשיעון אלהים', אבל לגבי חיוב ממון, אף שבא על ידי קנס, אין זה בכלל מרשיע עצמו. עוד כתב, שמסתבר שאף באופן זה שאומרים 'העדנו והוזמנו בבית דין פלוני וחייבנו ממון', אין חייבים לשלם לנידון אלא אם כן מודים הם שעדותם שקר היתה, אבל באופן שטוענים שהעידו אמת והזימוהם היו שקרנים, אזי אף על פי שהם מודים שחייבו כבר ממון בבית דין אינם צריכים לשלם, מאחר שלפי דבריהם חייבו שלא כדין, והפה שאסר הוא הפה שהתיר. והוסיף, שישנן נוסחאות שגרסו להדיא 'העדנו שקר והוזמנו וכו', אך אף לפי הנוסחאות שלפנינו יש לפרש כך את כוונת הדברים. י. ודבעל טוען שלא גירש מעולם את אשתו וממילא אינו חייב לה את דמי כתובתה. רש"י (ד"ה שגירש).

מפשוטות דברי המשנה משמע, שהעדים מעידים על כך שהבעל לא נתן לאשתו את כתובתה, והיינו, שהיו עמו מאז הגירושין וראו שלא נתן לה [או שהתנה הבעל שלא יפרע לאשה את כתובתה אלא בפני עדים אלו. פני יהושע (ד"ה מעדין)], שאם לא כן יתכן שנתן לה לאחר הגירושין. אמנם כתב הפני יהושע (סז) שמדברי רש"י (ד"ה שגירש) משמע, שהעדים העידו רק על הגירושין, וממילא נתחייב הבעל כתובה, והיינו באופן שיש שטר כתובה בידה. וראה שם שכתב שיתכן שאף רש"י לא נתכוין לפרש כן, אלא שקיצר בלשונו. ובערוך לגר (נכ"ט סז) הקשה על דברי הפני יהושע, מה צורך יש בכך שיעידו העדים שהבעל לא פרע את דמי הכתובה, הרי מאחר והבעל מכחיש את עצם הגירושין, נמצא שמודה בכך שלא שילם את הכתובה, שהרי 'כל האומר לא לויית כאומר לא פרעתי דמי' (נמוט סז). ולפיכך די בזה שיעידו עליו שגירש את אשתו, ואין צורך שיעידו שלא נתן לה כתובה.

יא. הקשו התוספות (ד"ה מעדין), מדוע דנה המשנה רק בדמי התשלומים לבעל, הלא רצו העדים להפסיד אף את האשה, שמאחר והעידו עליה שמגורשת היא נמצא שאין הבעל חייב במזונותיה ובכסותה. ותירצו כשני אופנים. האחד, שהמשנה עוסקת באופן שדמי מעשה ידיה של האשה שוים יותר ממזונותיה וכסותה, ונמצא שלא היתה מפסידה